

B.M. ESHBURIYEV

**VETERINARIYA
AKUSHERLIGI**

TOSHKENT

938
023

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIY VA O'RTA MAXSUS TA'LIM VAZIRLIGI

B.M.ESHBURIYEV

VETERINARIYA

AKUSHERLIGI

*O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'рта maxsus ta'lim vazirligi
tomonidan darslik sifatida tavsiya etilgan*

TOSHKENT – 2018

618
E99

UO*K: 619:618.2(075.8)
KBK 48
E 99

E 99 **B.M.Eshburiyev. Veterinariya akusherligi. –T.: «Fan va texnologiya», 2018, 512 bet.**

ISBN 978-9943-11-884-3

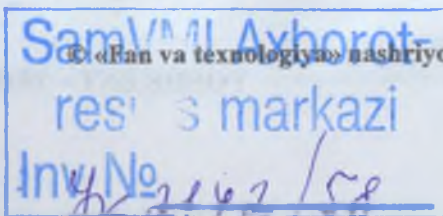
Darslik "Veterinariya akusherligi fanining o'quv dasturi" asosida tayyorlangan bo'lib, oliy o'quv yurtlarining 5440100 – Veterinariya, 5111000 – Kasb ta'limi (Veterinariya) yo'nalishlari bo'yicha tahsil olayotgan talabalar va veterinariya mutaxassislari uchun mo'ljallangan. Darslikda fan va amaliyotning keyingi yillardagi yutuqlarini hisobga olgan holda hayvonlar jinsiy a'zolarining anatomo-fiziologik xususiyatlari, jinsiy sikl fiziologiyasi, jinsiy moyillikni aniqlash, turli hayvonlarni sun'iy urug'lantirish va murtakni ko'chirish, bo'g'ozlik fiziologiyasi va patologiyasi, bo'g'ozlik va bepushtlik diagnostikasi, hayvonlarning tug'ishida yordam ko'rsatish, akusher-ginekologik kasalliklar, sut bezlari va yangi tug'ilgan hayvonlar kasalliklarining etiopatogenezi, diagnostikasi, davolash va oldini olish hamda hayvonlarda bepushtliklarning diagnostikasi va guruh usulida oldini olish usullari haqida bayon qilingan.

UO*K: 619:618.2(075.8)
KBK 48

Taqrizchilar:

- Niyozov X.B.** – vet.f.n., SamQXI Veterinariya fakulteti dekani;
Salimov Yu. – vet.f.d., "Hayvonlar anatomiyasi, fiziologiyasi, jarrohligi va farmakologiya" kafedrasida dotsenti;
Qo'ldoshev O. – vet.f.n., Veterinariya ilmiy tadqiqot instituti laboratoriya mudiri.

ISBN 978-9943-11-884-3

«Fan va texnologiya» nashriyoti, 2018.

KIRISH

Chorva mollarining bosh sonini ko'paytirishni jadallashtirish va ulardan yuqori sifatli mahsulot olish veterinariya va zootexniya fanlarining asosiy maqsadi hisoblanadi. Hayvonlarni sun'iy urug'lantirish, naslli hayvonlar bosh sonini va chorvachilik mahsulotlari yetishtirishni ko'paytirishda veterinariya akusherligi fanining ahamiyati katta. Shuning uchun ushbu fan asosiy mutaxassislik fanlaridan biri hisoblanib, zooveterinariya amaliyotining ajralmas bo'g'inidir.

Veterinariya akusherligi fani veterinariya sohasidagi asosiy fanlardan hisoblanib, hayvonlar jinsiy a'zolarining anatomo-fiziologik xususiyatlari, naslli hayvonlardan sperma olish, uni baholash va saqlash, sun'iy urug'lantirish usullari, murtakni ko'chirish, otalashish va bo'g'ozlik fiziologiyasi, hayvonlarning tug'ishiga yordam ko'rsatish, akusher-ginekologik kasalliklar, sut bezlari va yangi tug'ilgan hayvonlar kasalliklarining sabablari, rivojlanishi, klinik belgilari, diagnostikasi, davolash va oldini olish usullarini o'rgatadi.

Veterinariya akusherligi fani uch qismga bo'linib o'rganiladi:

1. Veterinariya akusherligi (fransuzcha accoucher – tug'ish) fani – otalanish fiziologiyasi va patologiyasini, bo'g'ozlik, tug'ish va tug'ishdan keyingi davr fiziologiyasi va patologiyasini, yangi tug'ilgan hayvonlar va sut bezlarining kasalliklarini o'rgatadi.

2. Veterinariya ginekologiyasi (grekcha gene – urg'ochi, logos – ta'limot) fani – urg'ochi hayvonlar jinsiy a'zolarining kasalliklari va turli bepushtliklarning sabablarini, aniqlash, davolash va oldini olish usullarini o'rgatadi. Veterinariya andrologiyasi (grekcha andros – erkak, logos – ta'limot) – erkak hayvonlar jinsiy a'zolari kasalliklarini (impotensiya) o'rgatadigan fandır.

3. Hayvonlarning ko'payish biotexnikasi fani – hayvonlar ko'payish xususiyatlarini sun'iy boshqarish usullarini o'rgatadigan fan bo'lib, qishloq xo'jalik hayvonlari jinsiy a'zolarining anatomo-fiziologik xususiyatlari, jinsiy sikl, erkak hayvonlardan urug' olish, uni sifatini aniqlash, suyultirish, saqlash va tashish, urg'ochi

hayvonlarni sun'iy urug'lantirish, embrionni transplantatsiyasi hamda kuyikish, ko'p bolalik, tug'ishni stimullash va sinxronlash kabi biotexnologik jarayonlarni qamrab oladi.

Chorvachilikda ko'p bolalik va kuyikishni stimullash, kuyikishni sinxronlashtirish keng joriy etilmoqda. Shu maqsadda turli xil biologik faol moddalar (gormonlar, prostoglandinlar va b.) sintezlangan bo'lib, ulardan samarali foydalanish uchun jinsiy jarayonlar fiziologiyasi bo'yicha chuqur bilimga ega bo'lish talab etiladi.

Veterinariya akusherligi fani "Hayvonlar anatomiyasi", "Hayvonlar fiziologiyasi", "Hayvonlarni oziqlantirish", "Zoogigiyena", "Klinik diagnostika", "Veterinariya genetikasi va hayvonlarni urchitish" "Farmakologiya", "Veterinariya xirurgiyasi" "Mikrobiologiya", "Hayvonlarning ichki yuqumsiz kasalliklari", "Parazitologiya", "Epizootologiya" fanlari bilan uzviy aloqadorlikda rivojlanadi.

Fanning qisqacha rivojlanish tarixi. Hayvonlarning tug'ishiga yordam ko'rsatishning oddiy usullari juda qadimdan paydo bo'lgan. Keyinchalik, akusherlik tajribasi ayrim insonlarda paydo bo'lib, u kishilar o'z tajribalarini avloddan-avlodga o'tkazib kelishgan. Veterinariya mutaxassislarining tayyorlanishi bilan veterinariya akusherligi mustaqil ilmiy-amaliy fan sifatida shakllana boshladi, ilmiy ishlar va o'quv qo'llanmalari paydo bo'ldi. Dastlabki ilmiy qo'llanmalardan biri hisoblangan "Ветеринария родовспомогательная наука с отделением о болезнях детёнышей" (1849) nomli qo'llanmada ona hayvon va yangi tug'ilgan hayvonning hayoti va sog'ligini saqlab qolish maqsadida tug'ish paytida yordam ko'rsatish qoidalari keltirilgan. Keyinchalik, o'quv muassasalarida veterinariya akusherligi masalalarini o'rgatuvchi maxsus kurslar, kafedralar tashkil etilgan. Rossiyada birinchi marta 1919 – yilda Moskva veterinariya institutida akusherlik kafedrası tashkil etilgan. 1922 – yilda shunday kafedralar Qozon va Sankt-Peterburg veterinariya institutlarida tashkil etilgan. 1931 – yilda professor N. F. Mishkin tomonidan veterinariya akusherligi bo'yicha darslik chop etilgan. Shu yilda professor V. V. Konge tomonidan hayvonlarning bepushtliklariga qarshi kurashish bo'yicha qo'llanma, 1922 – yilda "Veterinariya akusherligi" kursi chop etilgan.

Veterinariya akusherligi fanining rivojiga professor I. I. Ivanov katta hissa qo'shdi. O'zining har tomonlama tekshirishlari asosida qishloq xo'jalik hayvonlarini sun'iy urug'lantirishning ilmiy va amaliy jihatlarini asoslab berdi.

I. I. Ivanov 1899 – yildan boshlab biya va sigirlarda sun'iy urug'lantirish masalalarini o'rgandi va qoniqarli natijaga ega bo'ldi. Olim tomonidan bitta ayg'irdan olingan urug'ni suyultirib 12 va undan ortiq biyalar urug'lantirish mumkinligi isbotlandi. Bundan tashqari sun'iy urug'lantirishning iqtisodiy samaradorligini hisobga olish, urug' olish asboblari va urug'lantirish usullarini ishlab chiqarishga tadbiiq etdi. Professor I. I. Ivanov tomonidan qishloq xo'jalik hayvonlarini sun'iy urug'lantirish usulining tavsiya etilishi hayvonlar qo'lga o'rgatilishidan keyingi ikkinchi katta kashfiyot bo'ldi.

Veterinariya akusherligi fanining rivojlanishida buyuk olim, professor A. P. Studensovning (1903-1967) hissasi katta bo'ldi. Olim tomonidan jinsiy sikl, bepushtlik, abortlar, mastitlar kabi sohalarda yangi yo'nalish va ta'limotlar yaratildi. Bir necha marta nashr etilgan "Veterinariya akusherligi va ginekologiya" (1949) darsligi va bir necha chet ellarda nashr etilgan kitoblar muallifi hisoblanadi. Olim tomonidan "Qishloq xo'jalik hayvonlarida bepushtlik va qisirlikning diagnostikasi" (1949, 1950), "Buqa va erkak cho'chqalarni axtalash" (1952), "Sigirlarda sut bezlarining kasalliklari" (1952) kabi kitoblari bir necha marta qayta nashr etilgan va chet ellarda ham chop etilgan.

Lvov akusherlar maktabining asoschisi, Ukrainada xizmat ko'rsatgan fan arbobi G. V. Zvereva sut bezlarining kasalliklari, akusherlik fiziologiyasi va patologiyasi, bepushtlik va hayvonlarni sun'iy urug'lantirish sohalarida tadqiqotlar olib borgan.

V. S. Shipilov (1924-1991) "Veterinariya akusherligi" darsligining 3 ta nashrini (1970, 1980, 1986) tayyorlashda qatnashgan, "Sigirlarda bepushtliklarni oldini olishning fiziologik asoslari" nomli monografiya yozgan. V. S. Shipilov va u kishining shogirdlari chorvachilikni jadal texnologiyalar asosida yuritishda qishloq xo'jalik hayvonlarini ko'paytirishni jadallashtirish va bepushtligini oldini olish sohalarida ilmiy tadqiqotlar olib borgan.

V. A. Akatov (1909-1978) sigirlarda sut bezi kasalliklarini davolashda ultratovushdan foydalanish usulini yaratgan. Shogirdlari bilan birgalikda hayvonlar ko'payish fiziologiyasi va patologiyasi, sut bezlarining patologiyasi sohalarida tadqiqotlar olib borgan (Voronej veterinariya instituti).

D. D. Logvinov (Xarkov zooveterinariya instituti) hayvonlarda mastit, yo'ldoshni ushlanib qolishi va tug'ishdan keyingi kasalliklarni novokain yordamida patogenetik davolash usulini yaratgan, sigirlarda Kesarev usulida katta qorinni yorish usulini takomillashtirgan.

Birinchi marta 1928 – yilda Stavropol o'lkasida qo'ychilikda sun'iy urug'lantirish bo'yicha tajribalar o'tkazildi. O'sha paytlarda sun'iy urug'lantirish texnikasi uncha yaxshi takomillashmagan bo'lsada, N. A. Kuznetsov tomonidan 1930-1931 – yillarda qo'chqordan 1 marta olingan urug' bilan o'rtacha 3,6 ta qo'y, bir faslda bitta qo'chqordan olingan urug' bilan 220 bosh sovliqni sun'iy urug'lantirishga erishgan. 1932 – yilga kelib 510 ta sun'iy urug'lantirish punktlari tashkil etilib, 448 ming bosh qo'y sun'iy urug'lantirilgan. 1935 – yilda 38 kun mobaynida bitta qo'chqordan olingan sperma bilan 5038 bosh sovliq urug'lantirilgan.

Akademik V. K. Milanov va uning shogirdlari N. A. Kuznetsov, F. V. Ojin, M. P. Kuznetsov, V. A. Morozov va boshqa olimlar qo'ychilikda sun'iy urug'lantirishni ilmiy va amaliy jihatlarini o'rganishganlar. Olimlar tomonidan hozirgacha Kavkaz, Oltay, Kuybishev, Stavropol, Graznen, Arxaro-merinos va boshqa 25 dan ortiq qo'y zotlari yaratilgan.

K. D. Filyanskiy tomonidan sun'iy urug'lantirishni amalga oshirish natijasida 8 yil mobaynida kavkaz qo'y zoti yaratilgan. Qozog'istonda mayin junli merinos qo'ylarini yovvoyi arxar qo'chqorlari o'rug'i bilan sun'iy urug'lantirish orqali "Arxaro-merinos" qo'y zoti yaratildi.

1931 – yilda N. V. Komissarov, V. I. Lipatov va I. I. Rodinlar tomonidan sun'iy qin, urug' olish, urug'ni suyultirish va shprints-katetr orqali yuborish usullari ishlab chiqilgan. 1942 – yilda buqalar uchun sun'iy qin yaratilgan. V. V. Petropavlovskiy va A. D. Bernshteynlar

tomonidan birinchi marta urug'ni muzlatishda glitserinni qo'llash tavsiya etildi.

Birinchi marta 1948 – yilda V. I. Smirnov spermani -79°C va -183°C gacha muzlatilgan holda saqlashni amalga oshirdi. Keyinchalik, angliyalik olimlar Poldj va Rausonlar (1952) suyuq azotda (-196°C) chuqur muzlatish usulini yaratdi va hozirda ham bu usuldan keng foydalanilmoqda.

V. K. Milovanov tomonidan naslli buqa va qo'chqorlardan, A. A. Zalsman tomonidan ayg'irlardan urug' olish uchun urug' yig'gich yaratilgan.

Chorvachilikdagi barcha ilmiy kashfiyotlar orasida sun'iy urug'lantirish eng yuqori iqtisodiy foyda keltiradigan kashfiyot hisoblanadi. Sun'iy urug'lantirishni amalga oshirilishi tufayli hozirgacha Qora-ola, Kostroma, Kurgan, Bushuev kabi 36 ta sut va sut-go'sht yo'nalishidagi qoramol zotlari yaratildi.

Ko'pchilik biotexnik usullar, masalan, embrionni transplantiyasi nisbatan yangi usul bo'lib, ko'pchilik davlatlarda keng qo'llanilmoqda. Masalan, 10 yil (1973-1982–yy.) davomida Kanadada 5413 bosh buzoq- transplantalar olingan.

Oxirgi 12 yil davomida embrionni transplantasiyasi sohasida rekord natijalarga erishildi: AQShda bir yilda bir bosh sigirdan 136 bosh buzoq, Fransiyada – 80, Germaniyada – 54 bosh buzoq transplantasiya usulida olingan. Rossiyada 44 bosh donor sigirlardan 216 bosh buzoq olingan.

Hayvonlarda ko'payish a'zolari va sut bezlari patologiyasiga oid masalalarni hal etishda ekologik omillarning (yashash sharoiti) asosiy ahamiyatini hisobga olish talab etiladi. Hayvonlar organizmiga shu jumladan, jinsiy tizimga ekologik omillarning ijobiy yoki salbiy ta'sirini qayd etiladi. Shuning uchun ko'payish a'zolari va sut bezlaridagi har qanday patologiyalarni profilaktika qilish tadbirlari faqatgina hayvonlar uchun optimal sharoit (qulay ekologik sharoit) yaratilganda yaxshi samara beradi. Faqat shundagina chorvachilikda maksimal darajadagi mahsuldorlik va yuqori iqtisodiy samaradorlikka erishish ta'minlanadi.

1929 – yilda Samarqand shahrida O'zbekiston Qishloq xo'jalik instituti (hozirgi Samarqand Qishloq xo'jalik instituti) tarkibida O'zbekistonda yagona bo'lgan veterinariya fakulteti tashkil etilib,

talabalarga veterinariya akusherligi, ginekologiyasi va qishloq xo'jalik hayvonlarini sun'iy urug'lantirish fanidan professor P. P. Timofeev saboq bergan. 1937 – yildan boshlab mazkur kafedraning mudiri lavozimida dotsent N. F. Skavish faoliyat ko'rsatgan va u kishi shu kafedraning asoschisi hisoblanib, talabalarga dars o'tishi bilan birgalikda veterinariya akusherligi sohasi bo'yicha ilmiy tadqiqotlar olib borgan, qishloq xo'jalik hayvonlarining bepushtligiga qarshi kurash choralarini ishlab chiqgan.

Uzoq yillar davomida kafedrani iqtidorli olim, mehnatsevar pedagog S. A. Aminov boshqargan va bu davr mobaynida 100 dan ortiq ilmiy ishlari chop etilgan. 1962 – yilda “Sovliqlar sut bezlarining motorika xususiyatlari” degan mavzuda nomzodlik dissertatsiyasini muvaffaqiyatli himoya qilgan. Keyin veterinariya fanlari doktori, professor F. X. Majidov bir necha yillar “Veterinariya akusherligi, ginekologiyasi va hayvonlarni sun'iy qochirish” kafedrasiga rahbarlik qilgan. Bu davrda kafedrada ilmiy tadqiqot ishlariga e'tibor yanada kuchaytirilgan va natijalari amaliyotga keng joriy etilgan.

Kafedra olimlari bir necha yillar davomida sovliqlarning mastit kasalligini patogenetik davolash, sigirlarda uchraydigan tuxumdon kasalliklarini davolashda gormonal va neyrotrop preparatlarni qo'llash, hayvonlarda bepushtliklarni oldini olish va boshqa dolzarb muammolar bo'yicha ilmiy izlanishlar olib borishganlar.

Keyingi yillarda ham hayvonlarning bepushtligi, akusher-ginekologik va sut bezlarining kasalliklari dolzarb muammolardan biri bo'lib qolmoqda, shu sababli “Hayvonlarning yuqumsiz kasalliklari, akusherlik va ginekologiya” kafedrasida qoshida mazkur muammolarni yechish maqsadida “Hayvonlarning madda almashinuvi buzilishi kasalliklari va bepushtliklari” laboratoriyasi tashkil etilgan bo'lib, unda ilmiy xodim-izlanuvchilar, iqtidorli magistrant va talabalar ilmiy tadqiqot ishlarini amalga oshirmoqda.

Xo'jalik yuritish turi, katta-kichikligidan qat'iy nazar chorvachilikni samarali va rentabelligi yuqori holatda yuritish xo'jalikdagi hamma turdagi hayvonlardan doimiy va rejali ravishda bola olishga bog'liq bo'ladi. Shuning uchun hayvonlarda bepushtlik va kam bolalikni, abortlar va mastitlarni samarali oldini olish uchun

mutaxassislar oldiga veterinariya akusherligi fanini yangi nazariy bilimlar va amaliy usullar bilan boyitib borish vazifasi qo'yiladi.

Hozirgi kunda veterinariya akusherligi fani klinik veterinariyaning muhim sohasi sifatida shakllanib, chorvachilik amaliyotida keng qo'llanilayotgan kompleks diagnostik, terapevtik va biologik usullar bilan boyitildi.

Keyingi yillarda Respublikamizda ham qoramol va qo'ylarni sun'iy urug'lantirishga katta e'tibor berilib, xo'jaliklarga sun'iy urug'lantirish uchun kerakli har xil asbob va uskunalar, yuqori naslli hayvonlardan olingan urug', uni saqlash hamda tashish uchun D'yuar idishlari yetkazib berilmoqda.

Amalga oshirilayotgan tadbirlar natijasida 2014 – yilning oxiriga kelib, barcha toifadagi xo'jaliklarda qoramollar bosh soni 10 mln. 994,6 ming boshni, shundan sigirlar 4 mln 84,8 ming boshni, qo'y va echkilar 18 mln. 447,4 ming boshni, parrandalar 56 mln. 195,0 ming boshni tashkil etdi. Shuningdek, 2014 – yilda 1 mln. 906,5 ming tonna tirik vaznda go'sht, 8 mln. 432,8 ming tonna sut ishlab chiqarildi.

Shaxsiy yordamchi, dehqon va fermer xo'jaliklaridagi chorva mollari naslini yaxshilash maqsadida 2014 – yilning o'zida joylarga 2,6 mln. dozadan ortiq naslli buqalarning urug'i yetkazib berildi, 2 mln. 106 ming boshdan ortiq sigir va urg'ochi tanalar sun'iy urug'lantiriladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Ata-Kurbanov Sh.B., Eshburiev B.M. Veterinariya akusherligi fanidan amaliy-laborator mashg'ulotlar. Samarqand, 2009.
2. Ata-Kurbanov Sh.B., Eshburiev B.M. Hayvonlar ko'payish biotexnikasi. Samarqand. "N.Doba" XT, 2012.
3. Баймишев Х.Б., Землянкин В.В., Баймишев М.Х. Практикум по вет акушерству и гинекологии. Самара 2012.
4. Ветеринарное акушерство, гинекология и биотехника размножения/ А.П.Студенцов, В.С.Шпилов, В.Я.Никитин и др.; Под ред. В.Я. Никитина и М.Г. Миролюбова. – 7-е изд., перераб. и доп. – М.: Колос, 1999. – 495 с.
5. Михайлов. Н.Н., Паршутин Г.В., Козло Н.В., Гончаров В.П., Козлов Г.Г. Акушерство, гинекология и искусственное осеменение сельскохозяйственных животных. Москва. Агропромиздат. 1990.
6. Некрасов Г.Д. Акушерство, гинекология и биотехника воспроизводства животных: учебное пособие / Г.Д. Некрасов, И.А. Суманова. Барнаул: Изд-во АГАУ, 2007. 204 с.
7. Шпилов В.С., Зверова Г.В., Родин И.И., Никитин В.Х. Практикум по акушерству, гинекологии и искусственному осеменению сельскохозяйственных животных. Москва. Агропромиздат. 1988.
8. Gary C. W. England. Fertility and Obstetrics in the Horse, Third Edition. 2005.p-p. 307.
9. Bhattacharyya H.K., Hiranya K., Mujeeb R., Fazili M.R., Buchoo B.A., Akand A.N. Genital prolapsed in crossbred cows: prevalence, clinical picture and management by a modified Buhner's technique using infusion (drip) set tubing as suture material. // Veterinarski arhiv. Jammu and Kashmir, India. 2012. 82 (1), 11-24 p.

MUNDARIJA

KIRISH	3
Birinchi bo'lim. HAYVONLAR KO'PAYISH BIOTEXNIKASI	
I-BOB. HAYVONLAR JINSIY A'ZOLARINING ANATOMO-TOPOGRAFIK VA FIZIOLOGIK XUSUSIYATLARI	
Turli urg'ochi hayvonlar jinsiy a'zolarining anatomo-topografik va fiziologik xususiyatlari.....	10
Erkak hayvonlar jinsiy a'zolarining anatomo-topografik va fiziologik xususiyatlari	20
Jinsiy sikl.....	26
Turli hayvonlarda jinsiy siklning kechishi.....	33
Spermiy va tuxum xujayrasining rivojlanishi.....	45
Jinsiy aloqa.....	49
Turli hayvonlarda jinsiy aloqaning o'ziga xosligi.....	54
II-BOB. HAYVONLARNI URUG'LANTIRISH TEXNOLOGIYASI VA UNI TASHKILLASHTIRISH	
Hayvonlarni tabiiy urug'lantirish turlari.....	58
Urg'ochi hayvonlarni sun'iy urug'lantirish.....	61
Sperma olish usullari.....	64
Sperma sifatini baholash	75
Spermani suyultirish.....	83
Spermani saqlash.....	92
Hayvonlarni sun'iy urug'lantirish va uning muddati.....	102
Urg'ochi hayvonlarni sun'iy urug'lantirish usullari.....	109
Sun'iy urug'lantirish punktlari ishini tashkil etish.....	124
Ikkinchi bo'lim. VETERINARIYA AKUSHERLIGI	
III-BOB. OTALANISH. MURTAKNI KUCHIRISH	
Spermiylarning urg'ochi hayvon jinsiy a'zolari bo'ylab harakati.....	127
Txum xujayrasining harakati.....	130
Otalanish. Murtakni rivojlanishi.....	132
Murtakni kuchirish (embriionni transplantatsiyasi).....	137
Donorlarni tanlash.....	139
Superovulyatsiya chaqirish.....	139
Donor hayvonnin sun'iy urug'lantirish.....	141
Murtakni ajratib olish.....	142
Murtakni baholash, rivojlantirish va saqlash.....	144
Donor va respientlarda jinsiy siklni sinxronlashtirish.....	147
Murtakni respient hayvonga kuchirib o'tkazish.....	148
IV-BOB. BO'G'OZLIK	
Homila, uning pardalari va homila yo'ldoshi.....	152
Hayvonlarda bo'g'ozlikning davom etishi.....	173
Bo'g'ozlik paytida ona hayvon organizmida kuzatiladigan o'zgarishlar... ..	173
Bo'g'oz hayvonlarni parvarishlash.....	178
Bo'g'ozlik va bepustlik diagnostikasi.....	179

Sigir va tanalarda bo'g'ozlik va bepushtlik diagnostikasi.....	184
Biyalarda bo'g'ozlik va bepushtlik diagnostikasi.....	192
Urg'ochi eshaklarda bo'g'ozlik va bepushtlikni aniqlash.....	198
Tuyalarda bo'g'ozlik va bepushtlik diagnostikasi.....	199
Qo'y va echkilarda bo'g'ozlik va bepushtlik diagnostikasi.....	200
Cho'chqalarda bo'g'ozlik va bepushtlik diagnostikasi.....	202
Quyondalarda bo'g'ozlikni klinik tekshirish usulida aniqlash.....	202
Go'shtxur hayvonlarda bo'g'ozlik va bepushtlik diagnostikasi.....	203
Oldingi bo'g'ozlikning diagnostikasi.....	203

V-BOB. TUG'ISH VA TUG'ISHDAN KEYINGI DAVR FIZIOLOGIYASI

Tug'ish.....	205
Tug'ishdan keyingi davr.....	213
Tug'riqxonalarni tashkil etish va hayvonlarni tug'ishga tayyorlash.....	215
Tug'ishning me'yorida kechishida ona hayvon va yangi tug'ilgan hayvonga yordam ko'rsatish.....	216
Turli havonlarda tug'ish jarayoni va tug'ishdan keyingi davrning kechishi.....	220

VI-BOB. BO'G'OZ HAYVONLARNING KASALLIKLARI

Bachadondan qon ketishi.....	233
Barvaqt to'lg'oq va kuchanish.....	234
Bo'g'oz hayvonlarda shishlar paydo bo'lishi.....	236
Bo'g'oz hayvonlarning yotib qolishi.....	237
Bo'g'oz hayvonda qorin devori muskullarining yirtilishi.....	239
Qinni chiqib qolishi.....	240
Bola talash (abort).....	246
Yuqumsiz birlamchi (idiopatik) abortlar.....	257
Simptomatik yuqumsiz abortlar.....	262
Yuqumli va parazitar bola tashlash.....	267
Abortlar paytida umumiy tadbirlar.....	268
Sun'iy abort.....	272

VII-BOB. TUG'ISH PATOLOGIYASI

Akusherlik yordami ko'rsatishga tayyorgarlik.....	274
Kuchsiz to'lg'oq va kuchanish.....	279
Kuchli to'lg'oq va kuchanish.....	282
Jinsiy lablar va qinning torligi.....	283
Homilaning quricda qolishi.....	288
Bachadonning buralib qolishi.....	289
Homila kattaligi va ona hayvon tos bo'shlig'i kengligining mos kelmasligi.....	291
Homila a'zolarining notug'ri joylashishi.....	292
Homilaning noto'g'ri pozitsiyasi.....	304
Egizak homiladorlikda tug'ish patologiyalari.....	308
Homilani kesib olish (fetotomiya).....	310
Tug'ishga halaqit beruvchi majruxlik va nuqsonlar.....	320

Tug'ishga yordamlashuvchi operatsiyalar.....	322
Tug'ish yo'llarining jarohatlanishlari.....	324
VIII-BOB. TUG'ISHDAN KEYINGI DAVR VA YANGI TUG'ILGAN HAYVONLAR KASALLIKLARI	
Tug'ishdan keyingi patologiyalar.....	327
Yo'ldoshning ushlanib qolishi.....	327
Bachadonning chiqib qolishi.....	331
Bachadon subinvalyusiyasi.....	334
Tug'ishdan keyingi sapremiya.....	336
Tug'ishdan keyingi yotib qolish.....	336
Tug'ishdan keyingi eklampsiya.....	337
Tug'ruqdan keyingi yarim falaj.....	338
Homila yo'ldoshini eb qo'yish.....	342
Hayvonlarning o'z bolalarini eb qo'yishi.....	342
Tug'ishdan keyingi vulvit, vestibulit va vaginit.....	343
Tug'ishdan keyingi servisit.....	344
Tug'ishdan keyingi o'tkir kataral-yiringli endometrit.....	345
Tug'ishdan keyingi fibrinli endometrit.....	346
Tug'ishdan keyingi nekrotik metrit.....	347
Tug'ishdan keyingi perimetrit.....	347
Tug'ishdan keyingi parametrit.....	348
Tug'ruqdan keyingi umumiy infeksiya.....	348
Tug'ishdan keyingi septisemiya.....	350
Metrit-mastit-agalaktiya sindromi.....	352
Yangi tug'ilgan hayvonlar kasalliklari.....	353
Yangi tug'ilgan hayvonlar asfiksiyasi.....	361
Uvizli toksikoz.....	362
Antinatal gipotrofiya.....	363
Yangi tug'ilgan hayvonlarda birlamchi tezakning ajralmay qolishi.....	365
Kindikdan qon ketishi.....	365
Kindikni yallig'lanishi.....	366
Kindik tomirlarining yallig'lanishi.....	367
Orqa chiqaruv teshigi va to'g'ri ichakning tug'ma bo'lmashligi.....	367
Uraxus fistulasi.....	368
Oval teshigining yopilmay qolishi.....	368
IX-BOB. SUT BEZLARINING KASALLIKLARI.	
Sut bezlarining qisqacha morfofunksional tavsifi.....	370
Gipogalaktiya va agalaktiya.....	380
Mastitlar.....	381
Sigirlarda mastitlar.....	383
Spesifik mastitlar.....	395
Mastitlarning asoratlari.....	397
Boshqa turdagi hayvonlarda mastitlar.....	398
Mastitlarni davolash.....	402
Elin terisining yallig'lanishi (dermatitlar).....	408

Elinning travmatik shkastlanishi.....	413
Sut bezini ekstirpatsiyasi.....	419
Kam sut berishni oldini olish.....	419

**Uchinchi bo'lim. X-BOB. VETERINARIYA GINEKOLOGIYASI
VA ANDROLOGIYA ASOSLARI**

Tug'ma bepushtliklar.....	426
Qarilikka (klimakterik) aloqador bepushtlik.....	428
Urg'ochi hayvonlar simptomatik bepushtliklari.....	430
Vulvit, vestibulit va vaginitlar.....	433
Bachadon bo'yni kasalliklari.....	435
Bachadonning kasalliklari.....	437
Tuxum yo'llarining yallig'lanishi (salpingit).....	440
Tuxumdonlar kasalliklari va funksiyalarining buzilishlari.....	441
Simptomatik bepushtliklarda davolash muolajalari va usullari.....	450
Simptomatik impotensiya.....	457
Alimentar bepushtlik.....	462
Hayvonlarni noto'g'ri asrash va ulardan noto'g'ri foydalanish oqibatidagi bepushtlik.....	465
Iqlimga bog'liq bepushtlik.....	466
Sun'iy yo'naltirilgan bepushtlik.....	468
Erkak hayvonlarni pushtsizlantirish.....	468
Urg'ochi hayvonlarni pushtsizlantirish.....	471
AKUSHER-GINEKOLOGIK DISPANSERLASH.....	473
Andrologik dispanserlash.....	474
Sun'iy urug'lantirish samaradorligini oshirish.....	476
Bepushtlikni oldini olish.....	477
Glossariy.....	480
Foydalanilgan adabiuotlar.....	503

B.M.ESHBURIEV

VETERINARIYA AKUSHERLIGI

Toshkent – «Fan va texnologiya» – 2018

Muharrir:	Sh.Kusherbayeva
Tex. muharrir:	A.Moydinov
Musavvir:	F.Tishabayev
Musahhih:	Sh.Mirqosimova
Kompyuterda sahifalovchi:	N.Raxmatullayeva

E-mail: tipografiyacent@mail.ru Tel: 71 245-57-63, 71 245-61-61.

Nashr.lits. AIN№149, 14.08.09. Bosishga ruxsat etildi 21.11.2018.

Bichimi 60x84 ¹/₁₆. «Timez Uz» garniturası. Ofset bosma usulida bosildi.

Shartli bosma tabog'i 31,75. Nashriyot bosma tabog'i 32,0.

Tiraji 300. Buyurtma № 463.

«Fan va texnologiyalar Markazining bosmaxonasi» da chop etildi.

. 100066, Toshkent sh., Olmazor ko'chasi, 171-uy.